

**ХАРЬКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. В. Н. КАРАЗІНА**

ШЕПТЬКО Світлана Віталіївна

УДК 811.111'373.46

**МЕХАНІЗМИ УТВОРЕННЯ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ВТОРИННОЇ
НОМІНАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ЗАГАЛЬНОНАУКОВОЇ ДІЄСЛІВНОЇ
ЛЕКСИКИ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Харків – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі практики англійської мови Київського національного лінгвістичного університету Міністерства освіти і науки України.

- Науковий керівник - доктор філологічних наук, професор
Омельченко Лариса Федорівна,
Київський національний лінгвістичний
університет, кафедра граматики та історії
англійської мови, професор
- Офіційні опонент - доктор філологічних наук, професор
Швачко Світлана Олексіївна,
Національний Університет Внутрішніх справ
(м. Суми), професор
- кандидат філологічних наук, доцент
Єнікєєва Санія Маратівна,
Запорізький державний університет,
кафедра теорії та практики перекладу, доцент
- Провідна установа - Чернівецький національний університет ім. Юрія
Федьковича Міністерства освіти і науки України,
кафедра германського, загального та
порівняльного мовознавства, м. Чернівці

Захист відбудеться 29.01.2004 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.16 в Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна за адресою: 61077, м. Харків, площа Свободи, 4, ауд. 7–75.

З дисертацією можна ознайомитись у центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна за адресою: 61077, м. Харків, площа Свободи, 4.

Автореферат розіслано 25.12.2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Мартинюк А. П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферована робота присвячена дослідженню закономірностей семантичних процесів, що ведуть до формування загальнонаукових значень дієслів, які функціонують в академічному стилі наукової прози в жанрі монографії з точних наук (фізики та математики). Набутки функціональної стилістики та лексикології створюють підґрунтя для даного дослідження, оскільки саме в цих галузях склався напрямок системного аналізу лексичного складу наукових текстів.

У роботі здійснюється комплексний аналіз фрагменту категорії “Наукова діяльність”, планів її змісту і вираження. Комплексний аналіз фрагменту категорії “Наукова діяльність” проводиться в семантико-когнітивному аспекті, що передбачає визначення концептуальних сфер, з яких беруть початок загальнонаукові дієслівні словозначення (когнітивний аспект), та з’ясування особливостей їх репрезентації в мові (семантичний аспект).

Прагнення до комплексного аналізу зумовило системне використання даних функціональної стилістики (Арнольд І. В., Ахманова О. С., Будагов Р. О., Віноградов В. В., Гак В. Г., Гальперін І. Р., Глушко М. М., Разінкіна Н. М., Кожина М. М., Рождественський Ю. В., Рябцева Н. К., Троянська О. С., Шмельов Д. М.), когнітивної семантики (Жаботинська С. А., Кубрякова О. С., Aitchison J., Jackendoff R., Lakoff G., Langacker R.) та традиційної семантики (Васильєв Л. М., Караулов Ю. М., Кузнецова Е. В., Нікітін М. В., Тарасова О. В., Уфимцева О. О., Щур Г. С.), філософії мови (Звєгінцев В. О., Лосєв О. Ф., Пауль Г., Райхенбах Г., Ульман С.). Численні дослідження окреслили загальнотеоретичні та стилістичні проблеми функціонального стилю наукової прози. Подальша розробка цих проблем дозволила встановити лексичні, граматичні та лінгвостилістичні особливості академічних текстів. Функціонально-семантичний підхід до вивчення питання стратифікації лексичного складу наукових текстів, поетапного виокремлення шарів лексики з використанням спеціальних та частотних словників різних галузей знання дав змогу виявити кількісні та якісні характеристики досліджуваних підсистем лексики. Комунікативний підхід, застосований до вивчення шару загальнонаукових лексем, дозволив встановити типологічні особливості функціонування. У лексикографічному плані результати аналізу цього шару відбиті в існуючих двомовних словниках термінологічної і загальнонаукових лексем, словниках-тезаурусах слів наукового вживання. Проте у всіх вищезазначених роботах відсутнє цілісне уявлення про досліджуваний об’єкт, що зумовило необхідність звернення до розгляду його з семантико-когнітивної точки зору, яке проводиться у роботі.

Актуальність роботи визначається необхідністю дослідження семантико-когнітивних аспектів мовних явищ, зокрема загальнонаукової термінології і зумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на вивчення особливостей репрезентації знань у мові, що вимагає подальшого удосконалення апарату формального представлення структури вербально об’єктивованих знань через відтворення фрагменту поняттєвої організації описуваної загальнонаукової дієслівної лексики.

Нагальна потреба дослідження підсилюється недостатньою вивченістю проблем генези описуваної лексики, механізмів формування її значень. Усе сказане зумовлює актуальність наукового завдання даної дисертації – аналізу закономірностей змін семантичної структури дієслів на шляху формування загальнонаукових значень лексем.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертація виконана у руслі держбюджетної наукової теми Міністерства освіти і науки України “Типологія й функціонування мовних одиниць фонетичної, граматичної і лексичної систем сучасних германських і романських мов: когнітивний, комунікативний і прагматичний аспекти”, що розробляється в Київському національному лінгвістичному університеті. Тема затверджена на засіданні Вченої ради КНЛУ, протокол № 5 від 24.12.2000.

Метою роботи є вивчення механізмів утворення та основних закономірностей змін семантичної структури на шляху формування значень англійських загальнонаукових дієслів. Задля досягнення цієї мети в дисертації розв'язуються такі **завдання**:

- узагальнити інформацію щодо стилістичної та функціонально-семантичної специфіки описуваної лексики та окреслити принципи її класифікації;
- встановити ідеографічну типологію дієслів зі значенням пізнання;
- дослідити основні концептуальні сфери, що детермінували відбір мовного матеріалу для вторинної номінації;
- виокремити набір лексико-семантичних груп етимологічно вихідних дієслівних словозначень;
- дослідити кореляцію лексико-семантичних груп етимологічно вихідних та загальнонаукових похідних дієслівних словозначень у термінах семантичного потенціалу, якісного показника та коефіцієнту ефективності груп з метою встановлення типів переходів словозначень;
- побудувати схему розвитку досліджуваних лексико-семантичних угруповань для пояснення закономірностей семантичного руху описуваних лексем.

Об'єктом дослідження є найчастотніші англійські загальнонаукові дієслова, що функціонують у монографіях з фізики та математики.

Предметом дослідження є типові зміни семантичної структури дієслів на шляху формування їх загальнонаукового значення.

Матеріалом дослідження стали 6500 слововживань 250 загальнонаукових дієслів та 865 їх лексико-семантичних варіантів, вибраних методом суцільної вибірки з наукових англійських творів у жанрі монографії. Джерелом даних є тексти, видані в останній декаді ХХ століття і присвячені загальним і спеціальним проблемам фізики та математики, обсягом близько 3000 сторінок.

Методологічною базою роботи є положення про єдність мови та мислення, трактування мовленнєвої сфери як складової когнітивної діяльності людини, що зумовило обрання за основу логіко-семантичного підходу до систематизації лексичних одиниць. Лексикографічна фіксація системних відношень традиційно проводиться в термінах польових угруповань.

Методи дослідження зумовлені його метою, завданнями та аналізованим матеріалом. Для реалізації поставлених завдань у роботі використано методи та прийоми концептуального, семантичного та статистико-дистрибутивного аналізів, методи ідеографічного опису, компонентного та дефініційного, дедуктивного та індуктивного аналізу – для визначення складу лексико-семантичних угруповань описуваної лексики; метод ступеневої ідентифікації значення – для співвіднесення значень лексичної одиниці з певною поняттєвою сферою; метод дистрибутивного аналізу – для вивчення контекстуальних значень описуваної лексики; метод кількісного аналізу – для визначення найбільш частотних загальнонаукових дієслів, вживаних у досліджуваних текстах; метод статистико-дистрибутивного аналізу – для проведення проспективного та ретроспективного дослідження напрямків розвитку загальнонаукової дієслівної лексики.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі вперше встановлено концептуальні сфери походження англійської загальнонаукової дієслівної лексики, виокремлено лексико-семантичні угруповання вихідних словозначень описуваних лексем та визначено семантичний потенціал цих угруповань для вторинної номінації. Вперше побудовано схему розвитку лексико-семантичних угруповань словозначень описуваної лексики, виявлено провідні тенденції полісемії дієслів аналізованого шару. Наукова новизна одержаних результатів може бути узагальнена в наступних положеннях, що виносяться на захист:

1. За своєю поняттєвою організацією досліджувані англійські загальнонаукові дієслівні лексеми утворюють вісім лексико-семантичних груп, що структурують лексико-семантичне поле дієслів зі значенням пізнання і віддзеркалюють процедуру наукового дослідження та його етапи: підхід до дослідження, отримання знань, операції організації, систематизації, верифікації, висновки, представлення підсумків, передача знань.

2. Згідно отриманих кількісних даних до центральної зони досліджуваного поля належать лексеми, що відбивають процедуру отримання знань та їх організації і систематизації. До периферії цього фрагменту віднесено лексеми, що описують підхід до дослідження, процедури верифікації, висновків, представлення підсумків дослідження та передачі знань.

3. Генетично в основі формування похідних ЛСВ загальнонаукової дієслівної лексики лежать концептуальні сфери життєдіяльності людини: об'єктно-просторові та суб'єктно-об'єктні відношення. ЛСВ, обмежені матеріалом дослідження, є лексичним наповненням восьми

концептуальних зон: “Локативність”, “Рух”, “Зміна”, “Розумова діяльність”, “Мовленнєва діяльність”, “Посесивність”, “Біологічні характеристики”, “Соціальні характеристики”.

4. Основними моделями переходів дієслівних значень від етимологічно вихідних до загальнонаукових похідних є метафоричні та метонімічні транспозиції. Типи переходів є аналогічними всередині ЛСГ.

5. Кореляція первинних та вторинних ЛСГ етимологічно вихідних та загальнонаукових похідних дієслівних словозначень визначає семантичний потенціал первинних груп або кількісну характеристику семантичного процесу стосовно вторинних груп. Згідно з цією кореляцією:

- конституенти первинних ЛСГ “Локативність” та “Рух” розвивають вторинні значення матеріальних об’єктно-суб’єктних відношень та ментальних операцій суб’єкта дослідження;

- конституенти первинної ЛСГ “Зміна” розвивають свою семантичну структуру у вторинних сферах наукового вживання, де фіксується і підпорядковується досвід суб’єкта щодо вивчення об’єкта;

- конституенти первинної ЛСГ “Інтелектуальна діяльність” виявляють семантичну стабільність і фіксують вторинні ментальні класифікаційні й семіотичні процедури суб’єкта дослідження, а також розвивають значення мовних дій;

- конституенти первинної ЛСГ “Посесивність” розвивають вторинні значення об’єктно-суб’єктних відношень та інтелектуальних операцій суб’єкта дослідження;

- конституенти первинної ЛСГ “Біологічні характеристики” розвивають вторинні значення ментальної та матеріальної діяльності суб’єкта дослідження;

- конституенти первинної ЛСГ “Соціальні характеристики” розвивають вторинні значення фізичного впливу на об’єкт дослідження, а також ментальних операцій суб’єкта.

6. Кореляція ЛСГ загальнонаукових похідних та етимологічно вихідних дієслівних словозначень визначає коефіцієнт ефективності первинних груп для формування вторинних або якісну характеристику семантичного процесу. Згідно цієї кореляції визначено такі тенденції:

- значення наукового передбачення і перспективи дослідження розвиваються з концептуальних сфер інтелектуальної діяльності індивіда;

- значення дієслівних одиниць, що описують процес дослідження на емпіричному рівні, розвиваються паралельно з основних сфер об’єктно-просторових і трудових відношень індивіда;

- значення представлення підсумків дослідження і передачі знань формуються зі сфер інтелектуальної діяльності суб’єкта;

- значення семіотичних дій і наукової організації і систематизації знань розвиваються одночасно з двох сфер – інтелектуальної та практичної діяльності індивіда;

- значення верифікації та висновків утворюються зі сфер практичного досвіду людини щодо освоєння навколишнього середовища.

Теоретичне значення роботи. Використання логіко-семантичного принципу вивчення та опису семантичного розвитку лексем розширює можливості семасіологічних досліджень, що спрямовані на пошук загальних закономірностей семантичних процесів. Результати проведеного дослідження поглиблюють та доповнюють положення теорії функціональних стилів, зокрема, щодо лексичного складу академічних текстів різних жанрів. Аналіз механізмів утворення загальнонаукового значення є внеском у теорію вторинної номінації; одержані результати розвивають ідеї про дію закону аналогії на семантичному рівні. У роботі також уточнено статистико-дистрибутивну дослідницьку методичку в сфері лінгвістичної семантики.

Практична цінність одержаних результатів полягає в можливості їх використання у теоретичних курсах із стилістики (розділи “Стилістична класифікація англійського словника” та “Функціональні стилі англійської мови”), лексикології англійської мови (розділи “Мовна семантика”, “Склад сучасної лексичної системи”, “Основи англійської лексикографії”, “Лексична система і дослідження її структури”), у лексикографії – при побудові словників-тезаурусів нового типу, заснованих на сучасних положеннях прототипової семантики, у практиці викладання англійської мови як міжнародного засобу спілкування науковців.

Особистий внесок дисертанта полягає в ідеографічній систематизації описуваних лексем, що функціонують у жанрі монографії з точних наук; у дослідженні функціонально-семантичних особливостей формування аналізованого шару; у розробці динамічної моделі розвитку лексико-семантичних угруповань досліджуваних одиниць для пояснення загальних тенденцій полісемії аналізованих лексем.

Апробація роботи. Основні теоретичні положення й результати дослідження доповідались та обговорювались на засіданнях кафедри практики англійської мови Київського державного лінгвістичного університету (1999-2001 роки). Дисертаційне дослідження пройшло апробацію на таких наукових конференціях: “Іноземна філологія на межі тисячоліть” (Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Харків, квітень, 2001), “The way forward to English language and ESP Teaching in the third millenium”, 6th National TESOL Ukraine Conference (Вінницький державний педагогічний університет ім. М.Коцюбинського, Вінниця, січень, 2001), X міжнародна наукова конференція з актуальних проблем семантичних досліджень, присвячена 190-річчю ХДПУ(Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, Харків, травень, 2001).

Публікації. Найбільш суттєві положення дисертаційного дослідження висвітлено в 9 одноосібних публікаціях автора (у 6 статтях, виданих у провідних фахових виданнях України (1999 – 2002) та 3 тезах конференцій).

Структура дисертації. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів із висновками по кожному з них, загальних висновків, списку використаної літератури, що

налічує 282 позиції, списку ілюстративних джерел та додатків. Обсяг основного тексту дисертації складає 173 сторінки, загальний обсяг роботи – 262 сторінки.

У **вступі** обґрунтовано доцільність проведення дослідження, його актуальність і наукову новизну, визначено об'єкт і предмет наукового пошуку, розкрито теоретичну значущість і практичну цінність роботи, сформульовано основні положення, що виносяться на захист.

У **першому** розділі “Загальнонаукова лексика як особливий семантико-стилістичний шар у вокабулярі наукового тексту” критично узагальнюються результати попередніх досліджень, що стосуються дієслівних лексем загальнонаукової лексики; осмислюються різні точки зору на виокремлення аналізованого прошарку та критерії його диференціації; викладаються принципи системного аналізу та його методика.

У **другому** розділі “Ідеографічна типологія загальнонаукової дієслівної лексики” описано метод дослідження – логіко-семантичний; визначено глибину опису, що залежить від мети дослідження; окреслено межі лексико-семантичного поля дієслів зі значенням пізнання; уточнено апарат їх ідеографічного опису. Наведено кількісні показники конститuentів ЛСГ, що відбивають специфіку організації досліджуваних лексем у галузях фізики та математики.

У **третьому** розділі “Основні тенденції розвитку загальнонаукової дієслівної лексики” виділено основні концептуальні сфери, що детермінували відбір мовного матеріалу для вторинної номінації, та розкрито специфіку організації їх мовної репрезентації. Побудовано динамічну схему розвитку загальнонаукових дієслівних словозначень на підставі кореляції лексико-семантичних груп вихідних та похідних лексико-семантичних варіантів; визначено основні тенденції розвитку угруповань описуваних лексем, відстежено основні семантичні механізми утворення загальнонаукового значення.

Кожний розділ супроводжується **висновками**.

У **загальних висновках** роботи формулюються підсумки розв'язання наукової проблеми, наведено кількісні та якісні показники здобутих результатів, визначено рекомендації щодо їх наукового та практичного використання, окреслено перспективи подальших наукових досліджень.

У **додатках** наведено синопсис ідеографічної схеми словника-тезауруса загальнонаукових дієслівних значень, синопсис ідеографічного словника етимологічно вихідних дієслівних значень, таблиці, що містять дані проведеного статистико-дистрибутивного аналізу фактичного матеріалу.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Перший розділ дисертації присвячений вивченню загальнонаукових лексем як складової метамови науки, осмисленню змістовного, функціонального та прагматичного підходів до аналізу загальнонаукового шару вокабуляру академічного тексту, викладенню принципу організації та опису досліджуваної лексики за полевою моделлю.

Сучасний розвиток науки і техніки, вступ людства в нову інформаційну еру, інтеграція наукового знання спричинили природний сплеск інтересу до стилю наукового викладу. Згідно функціонального критерію, наукову прозу віднесено до суспільної сфери професійно-ділової комунікації, яка розрахована на раціонально-інтелектуальну форму впливу, має передумовою повідомлення фактів, ідей, що є чітко сформульованими, характеризується фактуальною точністю та є адресованою обмеженому колу осіб. Мова наукового викладу виявляється “кодованою”, оскільки основу її складають регулярно відтворювані і загальноприйняті мовні засоби, якими користуються всі, хто спілкується у сфері наукової комунікації. Вона традиційно поділяється на три шари: загальнонавчаний, загальнонауковий і термінологічний.

До загальнолітературної лексики віднесено високочастотну лексику, що створює нейтральну “канву” наукового тексту і будь-якого іншого мовного твору, без якої немислиме саме спілкування (займенники, дієслова-зв’язки, дієслова з модальним значенням, іменники, прислівники, службові слова). Термінологія в мові науки представлена здебільшого іменниками і дієсловами, що “обслуговують” терміносистему певної науки та відображають цю систему понять, з якою має справу певна галузь науки. Якщо термінологія відбиває часткові, конкретні особливості предмета вивчення, варіюється залежно від специфіки науки, то загальнонаукова лексика залишається незмінним, універсальним атрибутом усіх галузей знання. Основним критерієм в опозиції термінологічної :: загальнонаукової лексики є тенденція термінів до моносемічності у межах свого термінологічного поля та тенденція загальнонаукових одиниць до моносемічності у межах всіх галузей наук. Специфічний тип референції лексичних одиниць (наукові факти, поняття, процеси) відокремлює описуваний шар від загальнолітературного.

Аналізуючи різні дефініції загальнонаукової лексики з метою визначення поняття досліджуваного прошарку для цієї роботи доцільно виходити з таких критеріїв: тематичного, згідно з яким до загальнонаукових віднесено лексеми, зміст яких пов’язаний з ознаками предметного та логічного пізнання; функціонального, згідно з яким описувані лексеми слугують основою викладу логічного ходу думки в науковому тексті, тобто є засобами наукової дедукції; прагматичного, згідно з яким референтами є наукові явища, процеси, поняття.

Кожний з цих критеріїв, покладений в основу певних досліджень, визначає подальший напрям роботи вчених: аналіз тематичної організації наукової лексики, розгляд її типологічних властивостей при функціонуванні в мовленні і вплив прагматичних характеристик на відбір мовних засобів. Узагальнюючи інформацію щодо типологічних особливостей функціонування загальнонаукової лексики, слід відмітити, що ядро її складають іменники та дієслова, які знаходяться у відносинах постійної кореляції між собою та термінологічним прошарком і виконують дескриптивну, конструктивну та конститутивну функції. Описуваний прошарок є своєрідним “містком” між мовами певних наук та “науки про науку” як розділу семіотики. Аналіз

прагматичної настанови текстів академічного стилю дозволив дослідникам стверджувати, що наявність особливих прагматичних стосунків у тексті спричиняє визначеність відбору мовних засобів, виникнення нових семантичних значень лексичних одиниць і зумовлює їх особливе морфосинтаксичне функціонування. Загальнонаукове дієслово є “душою” речення, оскільки воно є найбільш загальним та адекватним засобом експлікації предикації. У науковому тексті дієслово відбиває функції інформування та впливу, воно є важливим засобом аргументації.

Вивчаючи проблему систематизації та опису загальнонаукової лексики в аспекті тематичної організації її одиниць, можемо зазначити, що її відбір підпорядкований основним вимогам стилю наукової мови та зумовлений самим характером наукового мислення: предмет науки, його призначення, специфіка зумовлюють систему мовних засобів. Лексикографічна фіксація системних відношень традиційно ведеться в термінах полевих угруповань лексики. Логіко-семантичний метод дослідження передбачає синтез традиційних та когнітивних прийомів і залучає до аналізу, поряд з полевою методикою, певні елементи концептуального рівня.

Одиницею концептуального аналізу є модель або формальна структура, під яку “підведено” безліч конкретних фактів, з метою визначення проблеми аранжування елементів значення в складі певної структури з метою визначення її компонентів – специфікаторів поняттєвих категорій (якості, дії, простору та часу, роду та виду, частини та цілого). Базою для інтеграції лексичних одиниць є семантична категорія, яка визначається як варіант при співвіднесенні з інваріантом – поняттєвою категорією. В логічному змісті слова (понятті-концепті) відбито тотожність цих категорій, оскільки мовні реалізатори семантичних категорій репрезентують поняттєві з опорою на мовний знак. Лексичні реалізатори концептів-ідентифікаторів різних рівнів (видових та родових), зафіксовані в синопсисах ідеографічних словників, відбивають поняттєвий рисунок описуваної сфери уявлень (категорії) в конструюванні ЛСП, елементами якого є автономні слова, що співвідносяться з поняттям – ідентифікатором. Більш дрібні угруповання (ЛСПг), тобто сукупність одиниць, значення яких дозволяють специфікувати ряд понять, які входять в загальну категорію, є лексичними реалізаторами поняттєвої основи поля. Лексичні реалізатори концептів-ідентифікаторів різних рівнів дозволяють вербалізувати схему досліджуваної категорії.

Концептуальна структура відбиває емпіричний досвід в мовному значенні - прототипі, яке є результатом категоризації, узагальнення та типізації інформації в мисленні. Прототипи формують концептуальну основу слів та лексико-семантичних груп, де значення одиниць з'єднані в семантичні мережі, що структурують загальну поняттєву категорію. Інтегральні семи, які лежать в семантичних структурах генетично вихідних одиниць, є концептами, що вербалізуються дієсловами; тобто поділ на ЛСГ є спробою виділення в складі дієслів певних класів їх концептуального ядра. Генетично вихідні одиниці фіксують різні структури знання. Ці структури зумовлюють вибір лексичного оформлення, виокремлюють ті одиниці, категоріальне значення яких

дозволяє здійснитися акту вторинної номінації, адже цей акт є співвіднесенням знаку із знайомою структурою знання.

Похідні одиниці мають словозначення, предметно-поняттєва частина яких включає спільні елементи з предметно-поняттєвою частиною вихідних; семантично-твірну основу становить семантичний компонент у змістовній структурі вихідного значення, який є спільним для предметно-поняттєвої частини обох значень; у результаті деривації система референтних зв'язків змінюється. Викладені вище принципи семантичного аналізу були застосовані нами при вивченні ЛСГ – когнітивного та лінгвістичного оформлення досліджуваних категорій, вертикальної в темпоральному вимірюванні структури, що розкриває динаміку семантичної структури слова і пояснює процеси екстракції образів різного ступеня абстрагування та формування на їх основі нових абстракцій.

У другому розділі дисертації наведено систематизований опис ЛСП “Наукова діяльність”, словниковими реалізаторами якого є 250 загальнонаукових дієслів та 865 їх ЛСВ, відібраних методом суцільної вибірки з монографій, присвячених актуальним проблемам фізики та математики. Критерієм відбору стала наявність у змісті лексем семантичних ознак предметного та логічного пізнання.

Оскільки значення дієслів не корелюють безпосередньо з онтологічною сферою, а відбивають відношення між феноменами дійсності, то ідеографічна систематизація загальнонаукової дієслівної лексики традиційно починається з виділення та групування концептів у поняттєвій сфері, при аналізі змісту поняття “Наукова діяльність”. Диференційні ознаки категорії встановлюються дедуктивно – на основі наукової картини світу, відбитої в енциклопедичних, термінологічних, тематичних та інших словниках. Досліджуючи різні синоптичні схеми, нами було відібрано концепти-класифікатори першого рівня для апарату формування фрагменту описуваного ЛСП. У ролі концептів виступають видові поняття, у змісті яких категоріальну ознаку наукової діяльності “вивчати об’єкт за допомогою розуму для отримання та передачі знань” уточнюють диференційні ознаки, які стосуються особливостей та умов цього процесу. Аналіз категоріальних концептів першого рівня (диференційних ознак поняття з екстралінгвістичного погляду) дав змогу припустити, що ієрархічно організована схема досліджуваної категорії є гіперо-гіпонімічною структурою, що відбиває основні етапи наукової діяльності: підхід до дослідження, набуття знань, організація та систематизація, верифікація та висновки, представлення підсумків дослідження та передача знань.

На наступному етапі ми виділили диференційні семи в предметно-логічних значеннях дієслів індуктивно, тобто використовували значення ЛСВ дієслів, що були визначені нами за допомогою контекстуального аналізу. Формуючи лексико-семантичні групи, ми обмежили набір сем, що входять в семантичну структуру дієслів і є достатніми для формування групи.

Нами було виділено 8 диференційних лексико-семантичних ознак, що увійшли до змісту концептів як конкретизатори концептів-класифікаторів першого рівня, тобто як концепти другого рівня. Концепти другого рівня формують реєстраційні зони словника. Архілексеми, значення яких дорівнює змісту концептів другого рівня, та їх словникові реалізатори дають найменування ЛСГ, на які розподілено аналізовану лексику: “Передбачення”, “Перспектива”, “Фізичний вплив на об’єкт дослідження”, “Характеристика об’єкта дослідження”, “Інтелектуальні дії/стан суб’єкта дослідження”, “Організація і систематизація”, “Верифікація і висновки”, “Представлення підсумків дослідження і передача знань”.

Лексичне наповнення зон об’єднує ЛСВ з неоднорідною семною структурою, значення яких є модифікованими різними диференційними ознаками або їх поєднанням. Поділ ЛСВ на підзони проведено на основі відповідності їх до змісту концептів третього рівня (34), які окреслюють лексичне наповнення ЛСПг. Словникові реалізатори цих концептів є найменуванням відповідних ЛСПг. Більшу однорідність семної структури значення відмічено у подальшому членуванні ЛСПг на ЛСР. Використання 104 лексико-семантичних диференційних ознак дозволило поділити лексичний склад статей словника на лексико-семантичні ряди, а застосування 95 диференційних ознак – розділити лексичний склад статей словника на синонімічні ряди. Семантичний зв’язок ЛСВ з іншими одиницями лексико-семантичного ряду, підгрупи та групи встановлено за допомогою методу ступеневої ідентифікації значення, який був запропонований Е.В. Кузнецовою: процедура виявлення спільного компоненту значення в семантичній структурі слова була застосована до моменту взаємної ідентифікації.

Найбільш чисельним є макрополе “Набуття знань”, до якого залучені ЛСГ “Фізичний вплив на об’єкт дослідження”, “Характеристика об’єкта дослідження”, “Інтелектуальні дії/стан суб’єкта дослідження”. Їх конституенти (загальним числом 329 ЛСВ), відбивають у науковій картині світу основну сферу прикладання зусиль вченого – концептуальну сферу наукового пізнання та описують різноманітні способи спілкування вченого з об’єктом дослідження.

ЛСГ “Фізичний вплив на об’єкт дослідження”, структурно є п’ятидомінантним об’єднанням за інтегральними семами “локативність”, “посесивність”, “рух”, “зміна”, “експеримент” (*arrange 1, center 3, fix 1, orient, change 2, exhaust, collect 2, concentrate 1, combine 2, adopt 4, choose 2, release* тощо). Якщо конституенти ЛСГ “Фізичний вплив на об’єкт дослідження” відбивали організацію інтенційної діяльності дослідника при спостереженні об’єкта дослідження, то складові ЛСГ “Характеристика об’єкта” описують різноманітні сенсорні/ментальні стани суб’єкта, які викликані характеристиками або станами самого об’єкта дослідження. Описувана ЛСГ складається із 100 ЛСВ, що відбивають емпіричний досвід вченого щодо пізнання об’єкта дослідження і структурно поділяється за чотирма ЛСПг “локалізація”, “вплив”, “зміна” та “фізичні характеристики” (*exist 1, offer 3, begin 2, extend 1, vanish 1, belong 3, center 1, combine 3, divide, move 2, appear 1, follow 1,*

deliver 4 тощо). ЛСГ “Інтелектуальні дії/стан суб’єкта дослідження” складається з 79 ЛСВ, що описують концептуальну сферу інтелектуальної діяльності вченого щодо осмислення дійсності. Основним напрямом інтелектуальної діяльності є робота з інформацією, тому й подальший поділ описуваної групи співвідноситься з поняттям інформації, форм її існування, її трансформації, а також відображенням внутрішнього стану вченого при сприйнятті інформації (*know 2, realize 2, depend on/upon 3, dominate 2, observe 3, explore, imply 4, manage 3* тощо).

Другим за обсягом макрополем є поле “Представлення підсумків дослідження і передача знань”, що складається з 57 ЛСВ, які відбивають ідеї публікації, обговорення та розповсюдження результатів дослідження. Це поле поділяється на 5 ЛСГ за диференційними семами “публікація”, “демонстрація”, “обговорення”, “розповідь”, “висловлювання”, які при подальшому поділі самі стають інтегральними та з’єднують різні типи висловлювання (вимога, об’ява, заява: *demand 1, claim 1, introduce 5, demand 3* тощо), різні види інформації (огляд, рецензія, резюме, посилання: *present 2, note 2, notice 3, observe 2, summarize* тощо), різноманітні дії у ході обговорення (аргументація, пояснення: *argue, discuss 1, justify 1* тощо), різні способи демонстрації (показ, екземпліфікація, ілюстрація: *denote 1, offer 5, display 3, demonstrate 1, involve 4, solve 1* тощо). До письмових форм передачі інформації віднесено публікацію (*appear 3, deliver 3, print 2*) та друк як засіб передачі інформації (*list 3, print 1*).

Третє макрополе “Підхід до дослідження” репрезентоване 38 ЛСВ, що описують концептуальні сфери наукового передбачення та планування перспективи дослідження. Це ЛСП членовано згідно двох ЛСГ за диференційними семами “передбачення” та “перспектива”. ЛСГ “Передбачення”, складаючись з 19 ЛСВ, з погляду структури, є п’ятидомінантним утворенням за диференційними семами “припущення”, “очікування”, “прогноз”, “передупання”, “запобігання”, “випередження, попередження” (*assume, predict 1, prevent, lead 4* тощо). ЛСГ “Перспектива”, репрезентована 19 ЛСВ, структурується згідно чотирьох диференційних сем – “намір”, “планування”, “спроба”, “ознайомлення” (*plan 1, mean 3, plot 4, approach 4, present 1* тощо).

На різних етапах дослідження вчений має необхідність фіксувати, організовувати та систематизувати знання. Мікрополе “Організація і систематизація” складається з 109 ЛСВ, структурується за диференційними семами “систематизація” та “організація” та розділяється на лексико-семантичні ряди, що диференціюють процедури позначення, оцінки, характеристики, співставлення, кореляції (*characterize 3, arrange 3, apply 2, vary 2, correspond 1, define 1* тощо) та процедури фіксації, переліку, запису, графічної репрезентації й операції зі знаками (*list 2, enter 2, adapt 2, calculate, compute 1* тощо).

Мікрополе “Верифікація та висновки” складається з конститuentів, які передають ідеї перевірки результатів дослідження та практичних висновків із нього. Будучи самостійною

концептуальною сферою, дане мікрополе має свою структуру, де 84 одиниці розподілено на дві лексико-семантичні підгрупи: “висновки” та “перевірка”. ЛСПг “перевірка” у подальшому структурується згідно ЛСР “відміна”, “відповідність” та “невідповідність” (*check 1, follow 2, avoid 2, disregard* тощо), а ЛСПг “висновки” – згідно ЛСР “внесок”, “висновок”, “визнання”, “формулювання визначення”, “покращення”, “доказ”, “досягнення мети”, “прийняття рішення”, “виявлення”, “створення” (*adopt 3, induce 5, turn out 2, establish 4, accomplish 2, coin 1* тощо).

Проведена функціонально-семантична класифікація дозволяє лімітувати межі досліджуваного класу лексем і констатувати наявність у нього структурної організації, згідно з якою до ядра фрагмента лексико-семантичного поля дієслів зі значенням пізнання увійшли дієслова зі значенням отримання знань (329 ЛСВ), організації та систематизації (109 ЛСВ), верифікації та висновків (84 ЛСВ). До периферії можна віднести дієслова зі значенням представлення підсумків дослідження і передачі знань (57 ЛСВ), підходу до дослідження (38 ЛСВ).

В третьому розділі розкрито специфіку семантичних механізмів, задіяних при формуванні загальнонаукового значення, дефіновано концептуальні сфери, потенційно продуктивні для значень описуваного типу, побудовано динамічну модель типів переходів словозначень, що експлікує дію закону семантичної аналогії.

Процес формування загальнонаукового значення базується на асоціативній природі людського мислення; воно не є привнесеним ззовні, воно формується на базі загальнолітературного значення шляхом спеціалізації значення всередині наукового контексту; Розвиток загальнонаукового значення відбувається у процесі “вилучення”, або “висвітлення” в семантиці знаку особливого наукового образу. Переосмислення цих значень відбувається метафорично по лінії “фізичні –ментальні” дії, експлікуючи перенесення одиниць категорії з одного референта на другий на основі їх схожості.

Узагальнюючи аналіз трансферів, що здійснено при формуванні загальнонаукових значень двох груп (“Підхід до дослідження”, “Представлення підсумків дослідження і передача знань”), слід відмітити, що потенційне тяжіння до їх формування виявляють дієслова, що обслуговують сфери просторових об’єктно-суб’єктних відношень та інтелектуальних дій суб’єкта. Відстежуючи семантичні механізми, що діють при формуванні загальнонаукових значень, ми відмічаємо тенденцію до типізації переходів словозначень з етимологічно вихідних до загальнонаукових. Моделі чи типи переходів є аналогічними у випадку належності етимологічно вихідних ЛСВ до однієї ЛСГ.

Для дослідження дії закону семантичної аналогії відстежено зафіксовані в етимологічних словниках референтні значення описуваних лексем та систематизовано референтні етимологічні значення описуваної лексики, згідно з якою ЛСВ, обмежені матеріалом дослідження, є лексичним наповненням різних концептуальних сфер і переважно відбивають п’ять з них, а саме: “Локалізація”

(105 ЛСВ, 42%), “Інтелектуальна діяльність” (33 ЛСВ, 14 %), “Зміна” (64 ЛСВ, 25,6 %), “Біосоціальна діяльність” (30 ЛСВ, 12 %), “Посесивність” (16 ЛСВ, 6,4 %).

Найменування цих п'яти макрозон є лексичними корелятами концептів-класифікаторів першого рівня для апарату формування фрагменту описуваних угруповань. Концепти-класифікатори другого рівня уточнюють диференційні ознаки; вони є одиницями кореляції з відповідними концептами другого рівня класифікації загальнонаукових дієслівних значень. Архілексеми, значення яких дорівнює змісту концептів другого рівня, та їх словникові реалізатори (кількістю 8) дають найменування ЛСГ, на які розподілено аналізовану лексику: “Локативність”, “Рух”, “Зміна”, “Розумова діяльність”, “Мовленнєва діяльність”, “Посесивність”, “Біологічні характеристики”; “Соціальні характеристики”. Поділ ЛСВ на підзони проведено на основі відповідності їх до змісту концептів третього рівня. Нами виділено 20 концептів третього рівня, які окреслюють лексичне наповнення ЛСПг; словникові реалізатори цих концептів є найменуванням відповідних ЛСПг. Більшу однорідність семної структури значення відмічено у подальшому членуванні на ЛСПг та ЛСР; нами використана 61 лексико-диференційна ознака для поділу лексичного складу статей словника на синонімічні ряди. Одиницею кореляції відповідно до мети нашого дослідження є концепти другого рівня та їх лексичне наповнення; обсяг даних лексико-семантичних груп і їх відносна значущість для формування вторинних загальнонаукових найменувань неоднакові.

При дослідженні вихідних словозначень загальнонаукових дієслів визначено концептуальні зони, що лежать в основі формування похідних ЛСВ і фіксують досвід лінгво-когнітивної діяльності людини, яка спрямована на усвідомлення та зміну навколишнього середовища. До центральної зони належать ЛСВ дієслів зі значенням об'єктно-просторових відношень і різних фізичних впливів на об'єкт дослідження, що веде до його зміни; ідею дослідження відображено вже на ранньому етапі формування значень. ЛСГ, що репрезентовані іншими ЛСВ, віднесено до периферії. Співставлення ЛСГ вихідних і похідних словозначень демонструє наявність спільних лексико-семантичних зон, що підтверджує тезу про генетичне ядро досліджуваних лексем, яке вміщує ЛСВ зі значеннями основних суттєвих відношень, тобто таких, що є заданими універсальним порядком речей у всесвіті.

Розгляд закономірностей формування семантичної структури описуваних лексем експлікує явище регулярної полісемії, що трактується як однотипний семантичний зсув угруповань одиниць із схожим набором сем. Традиційно когнітивним механізмом зсуву вважається метонімія; отже узагальнююча модель відбиває регулярний концептуальний метонімічний зсув. Метонімічний зсув експлікує ментальні стратегічні преференції, які є продуктивними у вирішенні проблеми ословлення однієї категорії в термінах іншої. Такий зсув демонструє типовий рух думки: його

можна узагальнити у виді абстрактної ментальної моделі. Аналіз фактичного матеріалу дозволяє вербалізувати таку модель.

Як результат використання методу зіставлення лексико-семантичних угруповань дієслів, вихідні лексико-семантичні групи, побудовані на основі дефініцій, зафіксованих в етимологічних словниках, порівнювалися з лексико-семантичними групами цих дієслів у їх загальнонауковому вживанні. За основу було взято абстрактну модель розвитку значень, що відображає припущення щодо розвитку загальнонаукових значень дієслів безпосередньо з етимологічно вихідних та щодо незначного ступеня впливу загальнолітературної норми на формування загальнонаукових значень. Вивчення семантичних процесів проводиться шляхом зіставлення ЛСГ згідно з принципом первинності-вторинності найменування. Зіставлення груп здійснено проспективно та ретроспективно. Проспективний аналіз проводиться в термінах якісного показника та семантичного потенціалу групи, а ретроспективний – у термінах коефіцієнта ефективності групи. Якісний показник дає уявлення про здатність первинної групи до розвитку полісемії та є характеристикою семантичної поведінки первинної групи відносно повного складу вторинних груп. Семантичний потенціал відбиває здатність первинної групи до розвитку конкретного вторинного найменування, будучи кількісною характеристикою семантичного процесу. Якісний показник та семантичний потенціал характеризують аналізовану групу в її поступовому розвитку, коефіцієнт ефективності описує ретроспективу, відбиваючи відносну значущість первинної групи щодо формування вторинної. Користуючись даною методикою, ми побудували абстрактну модель розвитку значень. Згідно цієї моделі, вивчаючи її у поступовому проспективному русі, ми дісталися таких висновків. Дієслівна загальнонаукова лексика, обмежена матеріалом дослідження, формується з основних концептуальних сфер життєдіяльності суб'єкта – об'єктно-просторових і суб'єктно-об'єктних відношень, що відображають ідею дослідження реального світу на емпіричному рівні. Типи переходів значень узагальнено у такий спосіб :

Макрополя похідних загальнонаукових значень дієслів	Макрополя вихідних етимологічних значень дієслів
“Інтелектуальна діяльність”	→ “Підхід до дослідження”
“Біосоціальна діяльність”, “Локативність”	→ “Набуття знань”
“Інтелектуальна діяльність”	→ “Організація і систематизація”
“Біосоціальна діяльність”	→ “Верифікація і висновки”
“Інтелектуальна діяльність”	→ “Представлення підсумків дослідження і передача знань”

ВИСНОВКИ

Вивчення особливостей репрезентації знань в мовленні є безперечною методологічною перевагою семантико-когнітивного підходу до аналізу мовних явищ. Цей підхід також сприяє подальшому удосконаленню апарату формального представлення структур вербально об'єктивованих знань.

Аналіз категорії “Наукова діяльність” проведено шляхом спільного вивчення її когнітивної природи та її конкретних мовленнєвих реалізацій. Систематизація абстрактних наукових образів та їх вербальних відтисків ведеться в термінах полевої моделі, що передбачає синтез когнітивного та мовного оформлення; вертикальна полева модель розкриває динаміку семантичної структури слова. Моделювання категорії залучає логіко-семантичний метод, згідно з яким на матеріалі лексикографічних джерел виведено гіпотетичну схему концептуальної категорії наукової діяльності; основою для моделювання є однойменне з категорією лексико-семантичне поле. Лексико-семантичне поле “Наукова діяльність” є структурованою моделлю, когнітивну характеристику якої виведено з сукупності семантичних ознак: “процес вивчення об'єкту для отримання та передачі знань”. Комплекс семантичних ознак категорій та їх слів-індикаторів є базою для конструювання моделі описуваного ЛСП, лексична частина якого охоплює дієслова зі значенням пізнання. Ієрархічно організована модель є гіперо-гіпонімічною структурою, що містить 8 взаємозв'язаних тематичних угруповань різного обсягу, кожне з яких має найменування лексико-семантичної групи.

При дослідженні лексико-семантичних груп загальнонаукових дієслівних словозначень виокремлено центральну зону та периферію ЛСП “Наукова діяльність”. До центральної зони віднесено ЛСВ дієслів, що відбивають процедуру отримання знань та їх організації і систематизації. ЛСГ, що репрезентовані іншими ЛСВ (підходу до дослідження, верифікації та висновків, передачі знань), належать до периферії.

Систематизація референтних етимологічних значень описуваної лексики доводить, що ЛСВ, обмежені нашим матеріалом, є лексичним наповненням різних концептуальних зон, переважно відбивають п'ять з них, а саме: “Локалізація”, “Інтелектуальна діяльність”, “Посесивність”, “Біосоціальна діяльність”, “Зміна”. До центральної зони належать ЛСВ дієслів зі значенням об'єктно-просторових відношень та фізичного впливу на об'єкт. ЛСГ, що репрезентовані іншими ЛСВ (посесивності, біосоціальної діяльності, інтелектуальної діяльності) віднесено до периферії.

Основними типами семантичних змін, що ведуть до формування похідних значень аналізованої лексики, є метафоричні та метонімічні транспозиції. Моделі переходів демонструють явище регулярної полісемії. При розгляді основних семантичних механізмів утворення загальнонаукового значення нами відмічено тенденцію до типізації переходів словозначень з етимологічно вихідних до загальнонаукових у межах ЛСГ.

Результати проспективного аналізу кореляції угруповань вихідних та похідних ЛСГ аналізованої лексики пояснюють дію закону семантичної аналогії, згідно з яким: дієслова зі значенням статичних та динамічних об'єктно-просторових відношень розвивають значення матеріальних об'єктно-суб'єктних відношень та ментальних операцій суб'єкта досліджень; дієслова зі значенням кількісно-якісних відношень розвивають свою семантичну структуру в сферах наукового вживання, де фіксується і підпорядковується досвід суб'єкта щодо вивчення об'єкта; дієслова зі значенням розумової діяльності виявляють стабільність семантичної "поведінки" і фіксують значення ментальних класифікаційних і семіотичних процедур суб'єкта дослідження, а також розвивають значення мовних дій; дієслова зі значенням посесивності розвивають значення об'єктно-суб'єктних відношень та інтелектуальних операцій суб'єкта дослідження; сфера сенсорного сприйняття індивідом світу розвиває значення ментальної та матеріальної діяльності суб'єкта дослідження; сфера трудових стосунків людини дає максимальну кількість значень фізичного впливу на об'єкт дослідження, а також розвиває значення в напрямі ментальних операцій суб'єкта.

Результати ретроспективного аналізу кореляції угруповань вихідних та похідних дієслівних словозначень дозволили визначити продуктивність етимологічно вихідних первинних груп у формуванні вторинних. Визначено такі тенденції: загальнонаукові дієслівні словозначення підходу до дослідження розвиваються з концептуальних сфер інтелектуальної діяльності індивіда, а також динамічних об'єктно-просторових відношень; загальнонаукові дієслівні словозначення отримання знань беруть початок зі сфер об'єктно-просторових відношень та біосоціальної діяльності людини; загальнонаукові дієслівні словозначення класифікаційних і семіотичних ментальних дій суб'єкта дослідження розвиваються зі сфери інтелектуальних дій індивіда; для формування загальнонаукових дієслівних значень верифікації та висновків продуктивною є сфера біосоціальної діяльності людини; загальнонаукові дієслівні словозначення представлення підсумків дослідження і передачі знань розвиваються зі сфери інтелектуальної діяльності людини.

Вивчення семантичних процесів за допомогою використаної нами методики статистико-дистрибутивного аналізу підтверджує її дієвість, життєздатність, евристичність і перспективність для типологічних досліджень.

Основні положення дисертації відбито у таких роботах автора:

1. Семантическая стратификация этимонов глагольных слов // Наука і сучасність. Вип.1.Част.2. – Київ: Вид-во нац. пед. ун-ту, 2000. – С. 258-268.
2. Семантичні поля загальнонаукових дієслів у текстах з ядерної фізики // Науковий вісник ВДУ. Філологічні науки (Романо-германська філологія). – Луцьк: Вид-во Волинськ. держ. ун-ту, 2000. – С. 107-112.

3. Механизм вторичной номинации (на м-ле общенаучных глаголов)//Вісник Запорізького держ. ун-ту. Філологічні науки. – 2000.– № 1.– С. 226-230.
4. Загальнонаукова лексика як особливий семантико-стилістичний розряд у лексичному складі наукового тексту// Проблеми семантики слова, речення та тексту. – Вип.7. – Київ, Вид-во Київськ. нац. лінгв. ун-ту, 2001 .– С. 295-301.
5. Розвиток етимонів дієслів для загальнонаукового вживання // Наука і сучасність. Вип. 28. – Київ: Логос, 2001. – С. 256-265.
6. Опис ретроспективи семантичного розвитку загальнонаукових дієслів// Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія. – Вип.6.– Київ: КНЛУ, 2002 . – С. 303 –305.
7. Опыт исследования семантики общенаучных глаголов // Иноземна філологія на межі тисячоліть: Тези доповідей міжнародної наукової конференції, присвяченій 70-річчю факультету іноземних мов ХДУ. – Харків: Константа, 2000. – С. 316-318.
8. Когнитивный аспект механизма полисемии // Иноземні мови та методика їх викладання: Тези доповідей X міжнародної наукової конференції з актуальних проблем семантичних досліджень, присвяченій 190-річчю ХДПУ. – Харків: Вид-во ХДПУ, 2001. – С.140-144.
9. To the Etymological Research of English Scientific Verbs // The Way Forward to English Language and ESP Teaching in the third Millenium: 6th National TESOL Ukraine Conference. – Kyiv: TESOL Ukraine, 2001. – P. 62-63.

АНОТАЦІЇ

Шепітько С.В. Механізми утворення та закономірності вторинної номінації англійської загальнонаукової дієслівної лексики. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна . –Харків, 2004.

Дослідження є вивченням закономірностей семантичних процесів вторинної номінації при створенні наукової картини світу. В основу роботи покладено сучасні підходи до вивчення мови – когнітивізм й антропоцентризм, крізь призму яких розглянуто полісемію англійських дієслівних лексем.

250 етимологічно вихідних словозначень загальнонаукових дієслів систематизовано за 8 лексико-семантичними групами, які відбивають різні концептуальні сфери людської життєдіяльності: області об'єктно-просторових відношень, кількості та якості, посесивності, біологічної, соціальної та інтелектуальної діяльності суб'єкта. 865 загальнонаукових похідних дієслівних словозначень входять до складу 8 лексико-семантичних груп, що відбивають етапи процесу пізнання: наукового передбачення, перспективи дослідження, експерименту та стану

об'єкта/суб'єкта при дослідженні, верифікації, систематизації й організації знань, висновків, презентації результатів та передачі знань. Проведена в роботі кореляція ЛСГ етимологічно вихідних та загальнонаукових похідних словозначень дієслів дозволяє вербалізувати модель регулярного концептуального метонімічного зсуву та узагальнити типи переходів словозначень.

Ключові слова: полісемія, вторинна номінація, інваріант значення, концептуальна сфера, лексико-семантична група, коефіцієнт ефективності, якісний показник, семантичний потенціал, проспективна модель, ретроспективна модель.

Аннотація

Шепитько С.В. Механизмы образования и закономерности вторичной номинации английской общенаучной глагольной лексики. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина. – Харьков, 2004.

Аннотируемое исследование выполнено в междисциплинарном аспекте – на стыке функциональной стилистики и лексикологии и представляет собой изучение закономерностей семантических процессов вторичной номинации в построении научной картины мира. В основу работы положены современные принципы изучения языка – когнитивизм и антропоцентризм, через призму которых рассматривается полисемия английских глагольных лексем. Используя полевою модель стратификации семантического пространства этимонов глагольных слов, автор определяет базовые концептуальные области, лежащие в основе отбора исторического языкового материала для вторичных наименований общенаучных глагольных лексем и структурирует современные поля общенаучных глагольных значений.

250 этимологически исходных значений общенаучных глаголов последовательно распределяются по восьми лексико-семантическим группам, описывающим различные концептуальные сферы жизнедеятельности индивида: области объектно-пространственных отношений, количества и качества, посессивности, биологической, социальной и речемыслительной деятельности субъекта. Количественный приоритет приходится на глаголы, вербализующие концептуальные сферы предметно-чувственного опыта человека, из чего делается вывод о происхождении общенаучной глагольной лексики из первичных сфер когнитивной деятельности человека по осознанию и изменению окружающей среды. 865 общенаучных глагольных значений структурируют 8 лексико-семантических групп, тематически отражающие этапы в процессе познания: научного предвидения, перспективы исследования, процесса эксперимента и состояний объекта и субъекта при исследовании, верификации, выводов, презентации результатов, систематизации, организации и передачи знаний. Самыми объемными

являются лексико-семантические группы, репрезентирующие основные виды объектно-субъектных отношений и ментальных действий/состояний субъекта в процессе исследования. Результаты исследования закономерностей формирования семантической структуры анализируемых лексем обнаруживают явление регулярной полисемии (концептуального метонимического сдвига). Метонимический сдвиг эксплицирует ментальные стратегические предпочтения, являющиеся продуктивными при разрешении проблемы передачи одной категории в терминах другой. Такой трансфер демонстрирует типичный ход мысли; его можно обобщить в виде абстрактной ментальной модели. Согласно такой модели в поступательном проспективном движении, сделаны следующие выводы. Глагольная общенаучная лексика, ограниченная материалом исследования, формируется из основных концептуальных сфер жизнедеятельности субъекта: объектно-пространственных и субъектно-объектных отношений, отражающих идею исследования реального мира на эмпиричном уровне. Значения научного предвидения и перспективы исследования развиваются из концептуальных сфер интеллектуальной деятельности индивида. Значения глагольных единиц, описывающих процесс исследования на эмпиричном уровне, развиваются из основных сфер объектно-пространственных и трудовых отношений индивида. Значения представления результатов исследования и передачи знаний формируются из сфер интеллектуальной деятельности субъекта. Значения семиотических действий и научной организации и систематизации знаний развиваются из сфер интеллектуальной и практической деятельности индивида. Значения верификации и выводов образуются в сферах практического опыта человека по освоению окружающей среды.

Ключевые слова: полисемия, вторичная номинация, инвариант значения, концептуальная сфера, лексико-семантическая группа, коэффициент эффективности, качественный показатель, семантический потенциал, проспективная модель, ретроспективная модель.

ABSTRACT

Shepitko S.V. Creative mechanisms and secondary nomination regularities of English scientific verbs. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in philology , speciality 10.02.04 – Germanic Languages. –Vasyl Karazin National University. – Kharkiv, 2004.

The research is a study of regular semantic processes of secondary nomination when creating the scientific picture of the world. In the basis of the research the modern approaches to language study - cognitive and anthropocentric, are laid; the polysemy of English verbs is considered through them.

250 etymological meanings of scientific verbs are systematized into 8 lexico-semantic groups which verbalize diverse spheres of human vital activity: spheres of subjective – spatial relations, quantity and quality, possessivity, biological, social and intellectual activity of the individual. 865 derivative scientific verbal meanings compose 8 lexico-semantic groups reflecting stages of cognition process: scientific

forecast and investigation perspective, experiment, subject/object's states during the research, verification, systematization and organization of knowledge, conclusions, presentation of results and transfer of knowledge. The model of regular conceptual change and types of meaning transfer are verbalized due to the correlation between lexico-semantic groups of etymologic and scientific verbal meanings.

Key words: polysemy, meaning invariant, secondary nomination, conceptual sphere, lexico-semantic group, efficiency coefficient, qualitative marker, semantic potential, perspective model, retrospective model.